В КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ Є ПРАВОВЕ ПОНЯТТЯ УРАЗЛИВОГО СТАНУ В КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ЗЛОЧИНУ ПОВ'ЯЗАНОГО З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ. ПРОТЕ, ПСИХОЛОГІЧНА НАУКА ОПЕРУЄ ТАКИМ ПОНЯТТЯМ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ВРАЗЛИВІСТЬ, ЩО МОЖЕ РОЗГЛЯДАТИСЯ ЯК ОСНОВА ПРАВОВОГО ПОНЯ[1]

Анотація. Правове поняття уразливого стану особи, яке Кримінальний кодекс України використовує у статтях 149 і 303, редакція журналу пропонує співвіднести з поняттям психологічної вразливості, усталеним у психологічній науці, і розглядає останнє як можливу основу юридичної категорії. Аналіз ґрунтується на тексті примітки 2 до ст. 149 КК України, правовій позиції Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 30 січня 2024 року у справі № 588/1009/22, а також на працях Ingram і Price (2010), Price і Lento (2001) та психологічному словнику Doron і Parot (2007). Психологічну вразливість схарактеризовано як одну з форм психологічної слабкості людини, що відображає психологічний дисбаланс, який порушує афективний, інтелектуальний і соціальний розвиток та функціонування психіки, знижує стійкість до подій і підвищує чутливість до негативних життєвих обставин. Цей термін поступово витісняє старе поняття психічної «схильності», може бути тимчасовим або хронічним, різниться в різних людей і змінюється протягом життя однієї особи. Окремо розмежовано вразливість і психічну «крихкість»: перша є схильністю, що не залежить від волі людини й передбачає можливу «невразливість», друга означає випадковий стан і протиставляється міцності чи стабільності. Законодавче визначення уразливого стану охоплює зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан, що позбавляє або обмежує здатність особи усвідомлювати свої дії чи керувати ними, ухвалювати самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, а також збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин. Верховний Суд, оцінюючи ступінь тяжкості злочину, вчиненого з порушенням законів і звичаїв війни, урахував вразливий стан цивільного населення, яке виїжджало з окупованих рф територій. Зіставлення психологічного й правового понять корисне судовим експертам-психологам і юристам, які працюють зі справами про торгівлю людьми та злочини проти цивільного населення.

Ключові слова: уразливий стан, психологічна вразливість, психічна крихкість, торгівля людьми, стаття 149 КК України, судово-психологічна експертиза, порушення законів та звичаїв війни, Верховний Суд.

The Criminal Code of Ukraine Contains the Legal Concept of a Vulnerable State in the Context of Human Trafficking, While Psychology Operates with the Concept of Psychological Vulnerability, Which May Be Regarded as the Basis of the Legal Concept

Abstract. Ukrainian criminal law uses the concept of a person's vulnerable state in Articles 149 (human trafficking) and 303 of the Criminal Code, whereas psychology works with the broader notion of psychological vulnerability. This editorial paper compares the two concepts and suggests that psychological vulnerability may serve as the basis of the legal category. The analysis draws on Note 2 to Article 149 of the Criminal Code of Ukraine, a ruling of the Criminal Cassation Court of the Supreme Court of 30 January 2024 in case No. 588/1009/22, the works of Ingram and Price (2010) and Price and Lento (2001), and the dictionary of psychology by Doron and Parot (2007). Psychological vulnerability

is described as a form of psychological weakness reflecting an imbalance that disrupts affective, intellectual and social development and functioning, lowers resilience and heightens sensitivity to negative life events. The term is replacing the older notion of psychic predisposition; it may be temporary or chronic and changes across a person's life. Vulnerability, a predisposition independent of the person's will that presupposes possible invulnerability, is distinguished from psychological fragility, a contingent state opposed to robustness. The statutory definition covers a state caused by physical or mental characteristics or external circumstances that deprives or limits the ability to understand or control one's actions, make independent decisions and resist violence or other unlawful acts, as well as a combination of grave personal or family circumstances. The Supreme Court considered the vulnerable state of civilians leaving territories occupied by russia when assessing the gravity of a crime committed in violation of the laws and customs of war. The comparison helps forensic psychologists and lawyers in trafficking cases.

Keywords: vulnerable state, psychological vulnerability, psychological fragility, human trafficking, Criminal Code of Ukraine, forensic psychological examination, laws and customs of war, Supreme Court.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 23.03.2025.*

Повний текст

Термін психологічної вразливості має тенденцію замінювати старе поняття психічної «схильності» людини до якоїсь негативної дії. Він може бути тимчасовим або хронічним і значно варіюється від одного пацієнта до іншого. Уразливість одного і того ж суб'єкта змінюється протягом його життя. Слід поставити під сумнів існування стану «психологічної вразливості» та психологічної “крихкості”, які не є синонімами, перше - це факт схильності до того, що не залежить від волі людини...» , «крихкість» означає випадковий стан. «Психологічна вразливість» передбачає існування можливої “невразливості”, при цьому крихкість протиставляється міцності або стабільності. У психологічній науці щодо психіки дедалі частіше зустрічається вираз «психічна крихкість» (ANESM, UNAFAM).

Джерела:

- Ingram, R. E., & Price, J. M. (Eds.). (2010). Vulnerability to psychopathology: Risk across the lifespan (2nd ed.). - New York, The Guilford Press., - 524 p.
- Price, J. M., & Lento, J. (2001). The nature of child and adolescent vulnerability: History and definitions. In R. E. Ingram & J. M. Price (Eds.), Vulnerability to psychopathology: Risk across the lifespan (pp. 20–38). The Guilford Press.
- Dictionnaire de psychologie ; Person as author. Doron, Roland; Parot, Françoise. 2nd ed. - Paris, 2007. - Collation. 756 p.

Правова позиція ВС (постанова ККС ВС від 30 січня 2024 року у справі № № 588/1009/22 (Провадження № 51-2 ск 24): Оцінюючи під час призначення покарання ступінь тяжкості кримінального правопорушення, суди керувалися не лише формальними критеріями, визначеними у ст. 12 КК, а і врахували реальний ступінь небезпеки відповідних діянь для інших осіб, інтересів держави, суспільства з огляду на особливості конкретного злочину, вчиненого у порушення законів та звичаїв війни щодо цивільного населення, яке виїжджало з окупованих рф територій та мало у зв`язку з цим вразливий стан.

Примітка 2 статті 149 КК України. У статтях 149 та 303 цього Кодексу під уразливим станом особи слід розуміти зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин.

References

1. V kryminalnomu kodeksi Ukrainy ye pravove poniattia urazlyvoho stanu v konteksti kryminalnoho zlochynu poviazanoho z torhivleiu liudmy. Prote, psykholohichna nauka operuie takym poniattiam yak psykholohichna vrazlyvist, shcho mozhe rozghliadatysia yak osnova pravovoho ponia [The Criminal Code of Ukraine Contains the Legal Concept of a Vulnerable State in the Context of Human Trafficking, While Psychology Operates with the Concept of Psychological Vulnerability, Which May Be Regarded as the Basis of the Legal Concept]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2025. Vol. 10, No. 2 (56). URL: https://expertize-journal.org.ua/all-news/14839-v-kriminalnomu-kodeksi-e-pravove-ponyattya-urazlivogo-stanu-v-konteksti-kriminalnogo-zlochinu-pov-yazanogo-z-torgivleyu-lyudmi-prote-psikhologichna-nauka-operue-takim-ponyattyam-yak-psikhologichna-vrazlivist-shcho-mozhe-rozglyadatisya-yak-osnova-pravovogo-ponyattya-urazlivogo-stanu (onovlena versiia vid 23.03.2025). [in Ukrainian].